

Leden –en inschrijvingsboek van de gilde van schilders en beeldhouwers. S.A.G., Reeks 183, nr. 1

Gentse kunstenaars Eenheid en diversiteit

In 1987 stelde Johan Dambruyne dat het opvallend was hoe weinig socio-economische studies er reeds aan de stad Gent in de vroegmoderne periode waren gewijd. Eén van de groepen die systematisch buiten het onderzoeksveld van historici vielen, waren de kunstenaars. Er was weliswaar reeds de studie van Els Cornelis met betrekking tot de vijftiende-eeuwse situatie, maar wat volgde in de tijd bleef onbekend. De studie van Tim De Doncker, sinds kort raadpleegbaar in de leeszaal van

het Stadsarchief, vult enigszins deze lacune.

De hoofdvraag van dit onderzoek is, welke de sociaal-economische positie was van de Gentse kunstenaar gedurende de nieuwe tijden, meer bepaald in de periode 1574-1773. Dit onderzoek had dus tot doel het vroegmoderne Gentse kunstenaarsmilieu in kaart te brengen. Vertrekkend van het Gentse gilde van Sint-Lucas omvatten delen twee en drie een prosopografisch onderzoek. De gegevens van deze collectieve biografie wer-

den voornamelijk verzameld in het stadsarchief Gent. De belangrijkste gebruikte collecties zijn het archief van de corporatie, bestaande uit ledenlijsten, rekeningen, reglementen, processtukken en rekwesten; de Nota's Kunstenaars, de Nota's Kluyskens, de Nota's Van der Haeghen en de Nota's van Werveke. Aanvullend werd onder meer gebruik gemaakt van de collectie Vliegende Bladen (Universiteitsbibliotheek, Gent) en de literatuur.

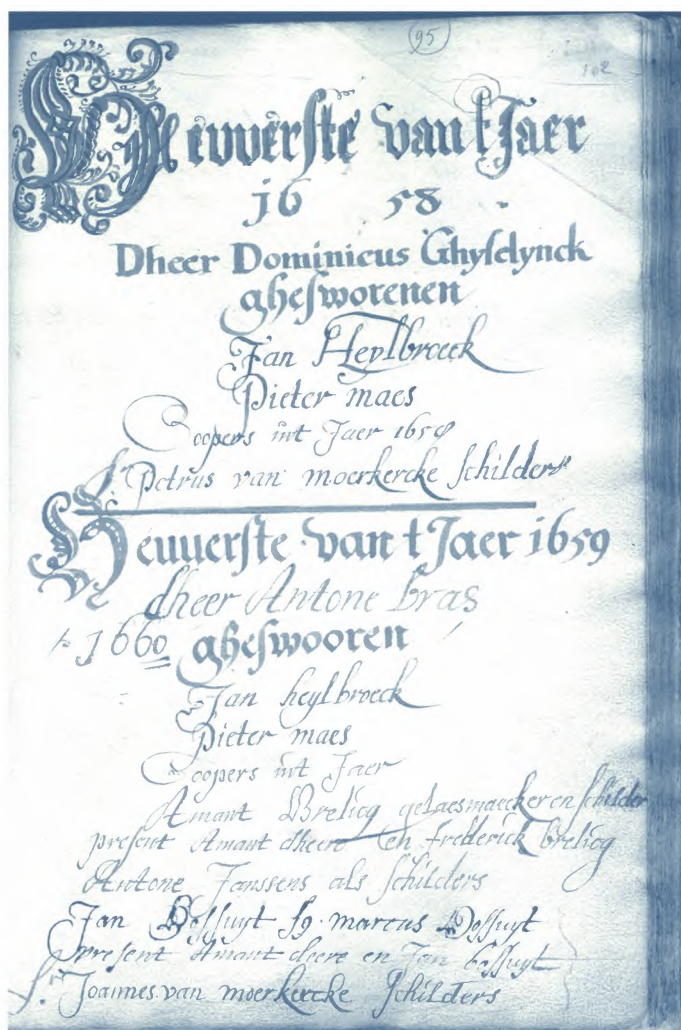
Vervolg op pagina 2

De bijdrage toont aan dat Gent zeker niet het artistieke centrum bij uitstek was, maar toch een rol speelde in de vroegmoderne kunstmarkt. Gedurende de periode 1574-1773 maakten niet minder dan 988 individuen deel uit van het ambacht, bestuurslieden inclusief. Met deze groep als vertrekpunt werd geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag wie nu die kunstenaar was. Belangrijke deelvragen waren onder meer uit welk sociaal milieu de kunstenaar afkomstig was, welke carrièremogelijkheden aanwezig waren in de vroegmoderne maatschappij en op welke manier en aan wie de kunstenaar zijn werken kon verkopen. De corporatie bleek een uitermate gediversifieerd ledenbestand te hebben. De belangrijkste groepen binnen het Sint-Lucasgilde waren de schilders (zowel fijn- als huisschilders), de *sculpteurs* (zowel beeldhouwers als -snijders), de glazenmakers, de stoffeerders en de borduurders.

Verder bleek een kunstenaarsbestaan echter niet voor iedereen een optie. De aspiranten kwamen voornamelijk uit de middenklasse en vaak was hun vader actief in het milieu. Dit had voordelen, aangezien zij het vak dienden te leren bij een volwaardig meester op de werkvloer. Na het volmaken van de opleidingstijd was het voor leerlingen niet uitzonderlijk in loondienst te werken bij een meester. Deze periode als gezelschap of knecht kon meerdere jaren duren en bood verscheidene

voordelen. Hij kon zich verder bekwamen zonder zelf verantwoordelijkheid over een atelier te moeten dragen. Bovendien was het mogelijk een financiële reserve aan te leggen. Uiteindelijk kon hij de stap zetten naar het meesterschap, ook al was dit niet voor iedereen een reële optie. Hij moest poorter van de stad Gent zijn, een goedgekeurde meesterproef kunnen voorleggen en intredgeld betalen. Daarnaast was het noodzakelijk jaarlijks een bijdrage in de gildekas te

storten. Het meesterschap betekende wel dat men volwaardig lid was van het gilde, wat betekende dat men van het corporatieve monopolie kon genieten. De kunstenaar mocht het beroep vrij uitoefenen en beschikken over een eigen atelier en winkel. Hij was zelfstandig actief en werkte voortaan voor eigen rekening. Daarnaast hield het lidmaatschap van het gilde in dat hij deel uitmaakte van welbepaalde sociale netwerken. Het behoorde nu tot de mo-

Leden – en inschrijvingsboek van de gilde van schilders en beeldhouwers. S.A.G., Reeks 183, nr. 1

gelijkheden om een carrière uit bouwen, want het kunstenaarsbestaan bleek meer dan leefbaar. De afzetmarkt had immers een enorme omvang. Zowel vanuit het hof, de adel, het stedelijke patriciaat, bestuursinstellingen en rechtscolleges, religieuze en caritatieve instellingen, als vanuit de corporatieve wereld was de vraag naar kunst heel groot en continu aanwezig. Bovendien produceerden de Gentse kunstenaars eveneens voor een anonieme markt en waren ze ook actief buiten de stad. De inkomsten, die verschilden van individu tot individu, bepaalden in niet geringe mate hun welvaart en hun sociale positie.

Naast een goede verdienste bleek het voor meesters uit het gilde van Sint-Lucas mogelijk zich sociaal op te werken via een bestuursfunctie in het ambacht. Ook dit lag echter niet binnen de mogelijkheden van elke meester: zijn kans hing vooral af van zijn professionele status. Indien hij geen fijnschilder, 'sculpteur' of glazenmaker was, kon hij geen aanspraak maken op een bestuursfunctie.

Tim De Doncker

Edito

Bedrijvig Archief

Op 3 maart hebben we het glas geheven op de aankomst van de archieven Maarten Van Severen in De Zwarte Doos. Het Stadsarchief zal deze archieven herbergen tijdens het proces van inventarisatie en conservatie. Het CVAa *Centrum Vlaamse Architectuurarchieven* geeft de voorkeur aan het Gentse Stadsarchief voor het project rond de archieven van de befaamde ontwerper. FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed steunde deze keuze. De Zwarte Doos heeft immers een optimale infrastructuur en ligging: dichtbij architectuurscholen zodat studenten vlot toegang kunnen hebben tot het materiaal. De archieven blijven onder het beheer van *The Maarten Van Severen Foundation*, deze vzw zal instaan voor de inventarisering.

Dat brengt ons bij andere particuliere archieven, meer bepaald de bedrijfsarchieven.

Hoewel het ontsluiten ervan niet de core business van het Stadsarchief is, droeg het MIAT in 2007 tientallen meter archief van Gentse bedrijven over. Twee vrijwilligers ontfermen zich erover. Zij schonen, herverpakken en inventariseren. Twee bestanden zijn reeds afgewerkt, met name het archief van de bouwonderneming Serck en het archief van de hoedenmakerij Bolle. De inventarissen kunt u vinden op www.gent.be. Volgen nog: het archief van gasfabriek Schülze, een deel van het archief van de Boelwerf; een deel van het archief van UCO, Het historische belang en de volledigheid van deze archieven of deelarchieven wordt pas duidelijk na inventarisatie. En wat moet er gebeuren met de honderden plannen van machinebouwer Van de Kerckhove?

Er is nog werk aan de winkel!

Jo Van Herreweghe

Isabella's canten cleedt (1760)

Meer dan een banaal huwelijksge Geschenk uit Vlaanderen

6 oktober 1760. Ondanks de ellendige oorlogsomstandigheden viert Wenen feest. Aartshertog Jozef, Maria-Theresia's oudste zoon, treedt vandaag immers in het huwelijk. Uitverkorene voor de voortplanting van het aartshuis is Isabella van Parma, de favoriete kleindochter van de Franse koning en bondgenoot Lodewijk XV.

Terwijl den trouw-dag van het Alder-doorluchtigste Paer ook in andere steden luis-terriek gevierd wordt, blijft het in Gent verbazend stil. Nochtans had men iets om naar uit te kijken. De Staten van Vlaanderen, met burggraaf Jan Philippe Vilain XIII (1712-1777) op kop, hadden immers voor een uitzonderlijk huwelijksge Geschenk gezorgd: een prachtig kleed, vervaardigd in de duurste kant ter wereld, met bijhorende parafernalìa; een nooit gezien kunstwerk.

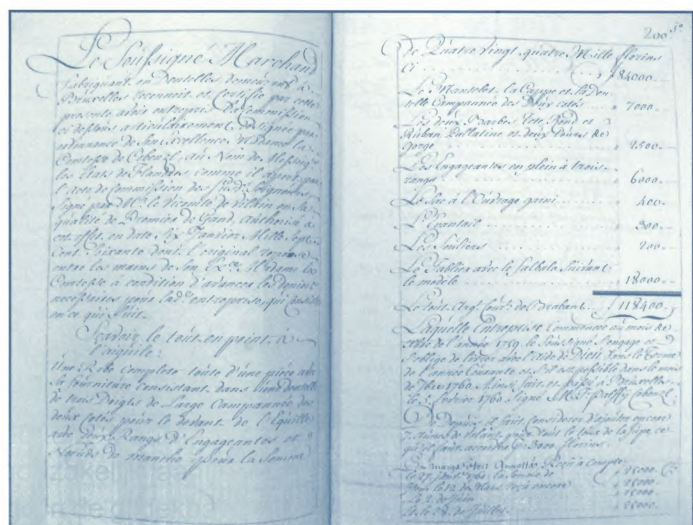
Het was Carl von Cobenzl – Maria-Theresia's gevolmachtigde minister in de Nederlanden – die Vilain XIII dat idee een jaar eerder aan de hand had gedaan. In het kader van de buitengewone subsidies die de verschillende Belgische provincies de Oostenrijkers toestopten om de net genoemde oorlog te financieren, had hij Vlaanderen in oktober 1759 namelijk om een bijkomende inspanning gevraagd. Daarbij had hij de meest aanzienlijke

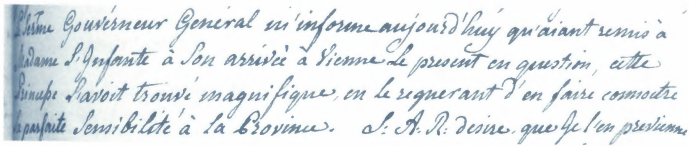
provincie van het land twee opties geboden: ofwel telde ze bovenop de normale, proportionele bijdrage aan de bedoelde subsidie een bedrag van 200.000 florijnen neer; ofwel financierde ze bovenop diezelfde normale bijdrage een naaldkanten kleed dat als huwelijksge Geschenk zou dienen voor de *aenstaende bruydt van den aerts-hertog*. Vilain XIII, die dadelijk begreep dat Cobenzl de provincie hiermee de gelegenheid bood om op een goed blaadje te komen bij de vorstin – en bij de toekomstige Graaf van Vlaanderen – vond dit een geweldig idee en beloofde de zaak aanstonds aan te kaarten.

Tot zijn verbazing verliepen de gesprekken in het Gentse stadhuis, waar de gedeputeerden van de Sta-

ten vergaderden, echter bijzonder stroef. Zo vroegen sommigen zich af waarom de regering altijd bij de Vlamingen kwam aankloppen, terwijl de Brabanders toch over de meeste privileges beschikten. Door aan te tonen dat de andere provincies hun quatum eveneens te boven zouden gaan, kon Vilain XIII zijn collega's desbetreffend vrij snel kalmeren. Om het project door de deputatie te krijgen, verzweeg hij echter het verpletterende bedrag dat Cobenzl aan het kleed meende te moeten besteden. In plaats van de geschatte 80 tot 100.000 gulden zou het immers nog slechts enkele duizenden gulden kosten. Nog waren daarmee niet alle problemen van de baan. Vermits de gedeputeerden sinds de hervorming van de

Contract met de kantoopman
Rijksarchief Gent, Staten van Vlaanderen, nr. 491, fol. 199v-200
Foto Dirk Leyder

Brief van Karel-Alexander van Lotharingen aan Carl von Cobenzl, 5 oktober 1760.

Algemeen Rijksarchief, Secretarie van Staat en Oorlog, nr. 971, fol.

Vlaamse administratie, in 1754/55, de goedkeuring van hun *corpora* nodig hadden om provinciale middelen uit te geven, vonden sommigen dat die goedkeuring ook effectief gevraagd moest worden. Dat betekende niet alleen tijdverlies, maar ook onzekerheid in dit toch wel dringende dossier. Om de gewetensbezwaren van zijn collega's te ondervangen en tóch vooruitgang te boeken, bracht Vilain XIII hen er begin december toe *voorlopig* in te stemmen met het huwelijksge Geschenk, en daar vervolgens de goedkeuring voor te gaan vragen aan hun *principaelen*. Die goedkeuringen liepen tijdens de daaropvolgende weken één voor één binnen. Enkel Oudenaarde en Assenede onthielden zich. Begin januari 1760 kon mevrouw Cobenzl, die zich daar via haar echtgenoot voor had aangeboden, dan ook belast worden met de *directie* van het project. Daarbij kreeg ze van de Staten over de hele lijn *carte blanche*.

Vermits de tijd drong, contacteerde mevrouw Cobenzl dadelijk een van de belangrijkste kantkooplui van Brussel. Op 5 februari 1760 aanvaardde Matthias Bedtingher de opdracht formeel. *Avec l'aide de Dieu* verbond hij er zich toen schriftelijk toe het kleed binnen het jaar, en zo mogelijk nog in de loop van

de maand september, af te leveren.

Acht maanden lang gonsde het vervolgens van de activiteit. Afhankelijk van het moment maakten Cobenzl en Bedtingher melding van 400, 500, 1.000, 1.500 en zelfs 1.800 Brusselse kantwerksters, alsook van een aantal Gentse begijnen, die zich dubbel plooiden om het kleed bijtijds af te krijgen. De immense druk die toen op de arbeidsters werd uitgeoefend, wierp vruchten af. Half augustus waren alle onderdelen van het kleed immers af. Om die onderdelen in elkaar te laten passen, werden ze dadelijk naar Parijs gestuurd, destijds het internationale modecentrum. Enkele weken later keerde het afgewerkte kleed al terug naar Brussel, en op 16 september kon een ervaren koerier met de kist waarin het zorgvuldig was opgeborgen naar Wenen vertrekken.

Daar werd de kostbare vracht veilig afgeleverd in handen van de landvoogd – Jozefs oom die het huwelijk uiteraard zou bijwonen. Opgewonden haastte die er zich mee naar Maria-Theresia's troon (27 september 1760). In aanwezigheid van haar echtgenoot en haar familie, geflankeerd door staatskanselier Kaunitz, de grootmeesteres van het Hof en nog tal van andere dames en heren, liet de keizerin, die in 1744

zelf een kanten kleed van de Vlamingen had gekregen, het pak voorzichtig openmaken. Allen waren onder de indruk van wat ze toen te zien kregen. Ze bewonderden het *prachtige* kunstwerk langdurig, en spraken daarbij hun ontzag uit voor de hoogstaande uitvoering ervan. En Isabella? Zij kreeg haar *canten cleedt* pas enkele dagen later te zien. Uiterlijk op 5 oktober overhandigde de landvoogd de vorstelijke bruid het geschenk uit Vlaanderen. Haar reactie was uitermate positief. Ze vond het kleed ronduit *magnifiek*, en nam het dan ook dankbaar in ontvangst.

Hoewel de eindafrekening, met 126.683 florijnen, 11 stuivers en 8 denieren, veel hoger uitviel dan verwacht, hoorde men in Gent niemand klagen. Sinds de *constitutive hervorming* van 1754 (cf. supra) was er immers een serieus overschot in de provinciale kas. Isabella's kanten kleed was dan ook niet alleen een bewijs van de Vlaamse *genegentheydt* voor Maria-Theresia en haar *doorluchtigste familie*, maar tegelijk een symbool van de welvaart van de provincie en de gezondheid van haar financiële administratie.

**Dirk Leyder &
Frédérique Johan**

Een uitgebreide versie van deze tekst, met notenapparaat, verschijnt eind 2009: Dirk Leyder & Frédérique Johan, "La galanterie des Flammands. Of hoe een trouwe provincie zich in 1760 met naaldkant bij de Oostenrijkse Habsburgers in beeld werkte", in: M. Libert e.a. (red.), *L'image et l'imaginaire. Beeld en beeldvorming. Liber amicorum André Vanrie* (Brussel, ter perse).

De firma Bolle

Wie heeft er nooit een *clochken* gedragen? Veel mannen blijkbaar en zeker Eddy Merckx. Waarschijnlijk weten nog weinig mensen dat deze *klakken* in Gent gemaakt werden.

De firma *Bolle Frères* werd opgericht door twee broers, Jules en Maurice Bolle, die op 15 december 1919 een *Société en Nom Collectif* oprichtten, die herbevestigd werd in 1929. De firma werd opgericht als *Fabricant van Petten, Klakken en Gestikte Hoeden*.

De broers woonden toen nog in het ouderlijk huis in de Tolhuisstraat, maar kochten nadien een pand in de Onderstraat. Een gedeelte hiervan maakte deel uit van het Ryhovesteen.

In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog was de firma heel actief in de omstreken van Gent maar breidde haar activiteiten later uit over heel België.

In deze periode werkten er ongeveer een 30 à 40 personen voor de firma. Dat waren vooral *naaisters, stiksters, blokkers, snijdsters, winkeljuffrouwen, emballeuses en een reiziger*. Er waren ook een aantal thuiswerksters in dienst.

Het huis aan de Onderstraat was ruim bemeten:

aan de ingang aan de Onderstraat lagen het onthaal en het kantoor. Het atelier in het achterhuis bevatte een

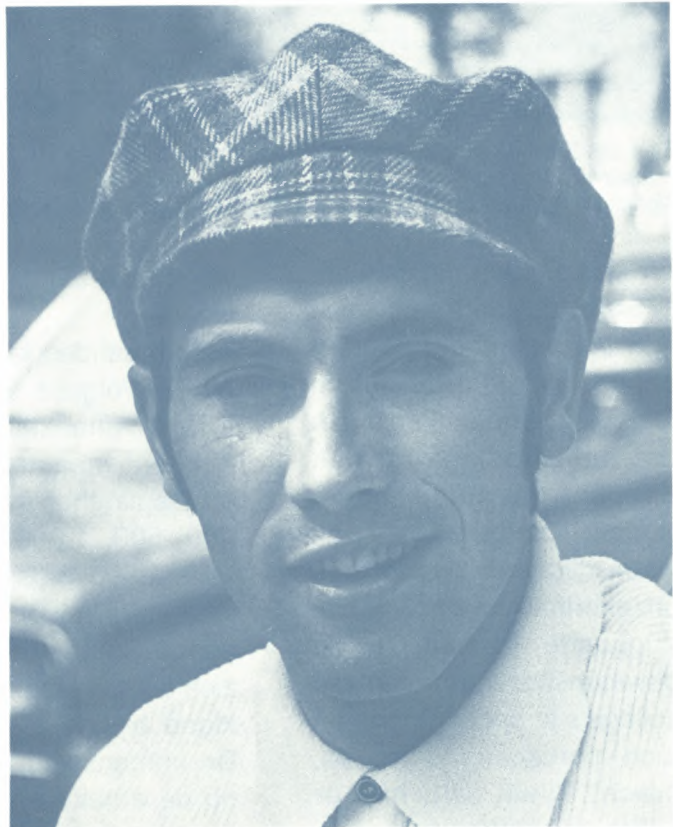
snijkamer en een stikzaal. In het aangrenzende gedeelte, aan de achterkant van het Ryhovesteen, vond men de kleedkamer, de inpakkamer, de perskamer en de opslagruimtes. De garages hadden een uitgang in de Werregarenstraat.

Op hetzelfde ogenblik woonde er in de kelder ook een kaasmakelaar, die later verhuisde naar de Visserij.

Na de erg moeilijke oorlogsjaren herpakte de firma zich moeizaam en op 30 januari 1947 veranderde de juridi-

sche naam in een vennootschap, *Bolle PVBA* met 500 aandelen, elk met een waarde van 1000 Bef. De helft van de aandelen ging naar Jules en Marie-Anna en de andere helft naar Maurice.

Etienne, de zoon van Jules, die ondertussen getrouwd was met Mariette Ghijs, ging toen als reiziger op de baan en beperkte zich niet alleen tot België. Zijn afzetmarkt reikte tot Frankrijk, Duitsland, Nederland en Groot-Brittannië. Het gamma werd uitgebreid met alpinopetten,

LUI AUSSI PORTE UNE CASQUETTE

Reclamefoto met Eddy Merckx
Collectie Guy Bolle

kepies, de populaire uniformpetten voor officiële firma's en stadsdiensten, studentenpetten, huzarenmutsen en 'wolfkenspetten'. Alle modellen droegen een nummer of een naam.

In 1949 werd een winkel geopend in de Lange Munt onder de naam *De Gouden Hoed*, waar Lucienne, de dochter van Jules, en haar man Charles Bovie het materiaal verkochten dat gemaakt werd in de Onderstraat. Zij werden later opgevolgd door Charles Van Holsbeke en Filomène Merckx. De winkel werd uiteindelijk gesloten in 1972.

Het personeel breidde uit tot een zestigtal werknemers, vooral vrouwen. In de jaren vijftig van de vorige eeuw nam de firma deel aan verschillende handelsbeurzen en vooral aan Textirama, de textielbeurs van Gent. Zij nam ook actief deel aan CAP (*Casquette-Action-Propagande of Comité-Aanwaking-Pet*).

De jaren zestig werden de beste. Er werd ook een naammerk gelanceerd, J.A. Richardson Limited, met speciale Engelse petten. In deze periode overleden de oprichters Jules en Maurice zodat de aandelen herverdeeld werden en uiteindelijk in handen kwamen van Etienne en Lucienne. In 1976 werden alle aandelen verkocht aan Etienne. Dit was ook het jaar waarin de Stad Gent het Ryhovesteen kocht, waarin de firma tot dan toe gevestigd was.

Op het einde van de jaren zestig kreeg het bedrijf het moeilijk. De kinderen van Etienne, Guy en Marc Bolle, konden de belangstelling niet meer opbrengen om in hun vaders voetsporen te treden. De mode op de internationale markten wijzigde zich en de firma kon deze veranderingen niet bijbenen. Ook de opvolging binnen de familie was niet meer verzekerd. Etienne trachtte de zaak voort te zetten in de Onderstraat als eenmanszaak met een zestal werkneemsters, maar moest het uiteindelijk opgeven.

De firma sloot definitief haar deuren in 1981.

In heel België waren er hooguit drie firma's die deze hoofddeksele maakten, waaronder de firma Manuval in Verviers met wie de Firma Bolle een goede relatie had.

Het cliënteel werd echter overgebracht naar de firma *Chapellerie Herman* in Wellin (Provincie Luxemburg), waar Etienne vertegenwoordiger werd en bleef tot 1995.

Meerdere van de mallen en de machines werden overgebracht naar het MIAT in Gent. Het bedrijfsarchief belandde in het Stadsarchief in De Zwarte Doos waar wij het inventariseren om het ter beschikking te stellen van het publiek.

Dit artikel werd verwezenlijkt met de hulp van Guy en Katia Bolle, de kleinkinderen van Jules Bolle, alsmede Eveline Bovyn, de secretaresse van de firma Bolle gedurende de jaren 1948 tot 1972.

De oprichters:

Jules (°13/11/1885 - +26/6/1962)

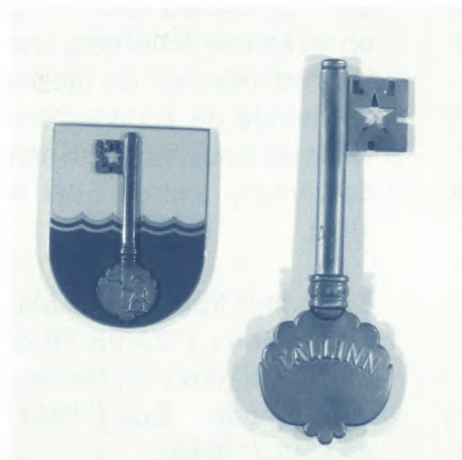
trouwde met Marie-Anna Venneman. Ze kregen twee kinderen, Stephanus alias Etienne alias Stefaan (°11/9/1920 - +1/12/2004) en Lucienne (°12/12/1923 - +28/02/1980). Beiden volgden hun ouders zeer vroeg op en namen actief deel aan het bedrijfsleven. De familie bewoonde de appartementen in de Onderstraat tot aan de verkoop aan de Stad in 1976.

Stephanus trouwde met Mariette Ghijs (°23/08/1922 - + 28/08/2004). Zij hadden twee jongens, Guy (°1947) en Marc (°1949).

Lucienne trouwde met Charles Bovie.

Maurice (°1887 - +2/05/1962) had één dochter, Helene, die huwde met Charles Wijnaker.

Lieve Goudet-Hemelaer

Plaket en sleutel geschonken door de zusterstad Tallinn bij een bezoek aan Gent.
S.A.G. Fonds Stadsgeschenken

Erfgoeddag 26 april 2009 *Uit vriendschap !?*

De Vlaamse Erfgoeddag heeft dit jaar als thema *Uit vriendschap !?*. Het Stadsarchief neemt eraan deel met een kleine tentoonstelling en een kinderworkshop.

De tentoonstelling *Met vriendelijke groeten* biedt een overzicht van vriendschappelijke verwelkomingen in de stad door de eeuwen heen: van de Blijde Intreden van graven, hertogen en vorsten in de middeleeuwse stad, tot de officiële ontvangsten van staatshoofden en ambassadeurs op het Stadhuis in de voorbije decennia. In het bijzonder zijn er de bezoeken van vertegenwoordigers uit de zogenaamde zustersteden, waarmee de stad een bijzondere band onderhoudt: Saint-Raphael, Nottingham, Wiesbaden, Kanazawa, Melle, Tallinn en Mohammedia. Bij officiële ontvangsten op het Stadhuis is het een vaste gewoonte dat het Gulden Boek wordt ondertekend en dat geschenken worden uitgewisseld. Het gaat hier meestal niet om grote kunstwerken, maar om kleine attenties die iets tonen van de stad of het land waar de hoge gasten vandaan komen. Ze worden bewaard in het Stadsarchief (Reeks Stadsgeschenken) en in de Commissiezaal van het Stadhuis. De tentoonstelling toont documenten van de Blijde Intreden, Gulden Boeken en een selectie uit de stadsgeschenken.

Doorlopend open van 10 tot 18 uur. Er is tevens een kinderworkshop, waarbij de kinderen ook een reuzengeschenk maken voor de burgemeester en schepenen.

Een uitgebreid *Gents Gastenboek* staat op de website van de Stad Gent, www.gent.be onder Stadsarchief.

colofon

@rchieflink is de driemaandelijkse nieuwsbrief van 't Archief. Gent on Files, een ondersteunende vzw voor het Stadsarchief van Gent

Het abonnement is begrepen in de lidmaatschapsbijdrage: 15 euro individuele leden, 18 euro gezin, 25 euro steunende leden en 250 euro ereleden.

Een los nummer kost 5 euro.

Rekeningnummer: 000-3252077-55

Projectrekening Koning Boudewijnstichting "voor een betere conservatie van de charterverzameling": 000-0000004-04 met mededeling 'L82195 - 't Archief Gent on Files vzw; een fiscaal attest vanaf 30,00 euro.

Adres GOF

p.a. De Zwarte Doos Stadsarchief,
Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge

Tel (09)266 57 60

E-mail stadsarchief@gent.be

Website: www.archieflink.centerall.com

Coördinatie en eindredactie

Valérie Meillander

Christine Duthoit

Verantwoordelijke uitgever

Griet Maréchal, Visserij 11,
9000 Gent

ISSN - nummer: 1376-2966

Foto's:

Storm Calle, tenzij anders vermeld.

Vormgeving

Evé Grafica - Erika Vanderstockt,
Gent, GSM: 0486/51.78.88

Druk

J. Verbeke, Gent

Inhoud

• Gentse kunstenaars. Eenheid en diversiteit	1
• Edito	3
• Isabella's canten cleedt (1760)	4
• De firma Bolle	6
• Link	8